

BERTHA ZOLTÁN

A FÖLD LÍRAI METAFORÁJA ÉS METAFIZIKÁJA – KORTÁRS KÖLTŐK VERSEIBEN

A föld megtart és elenged.

A föld odaköt és elküld, átölel vagy szárnyakra bocsát, átszellemített erőt ad, s majd visszahív. Kitérül, mint a mag és betakar, mint a hó.

A föld megszülni és talán feloldozva magába fogad; mert élet és halál személyszerű, emberalkatú foglalat. A világszobjektum rögzös emanációja. „Feszülő anyaöl: / megnyílik a föld szüléskor. / Itt ez a növényi szár: köldökzsinór / kit juttat táplálékhoz? // Csípőben széles hátul a táj. / Duzzadt vese a domb. / A vajúdásban kitágul a völgy: / az erős medencecsont. // Húzódó inak a gallyak. / Fájás rándítja mindet. / A föld kihord végül. / Megszül halottnak minket” (ahogyan Serfőző Simon *Vajúdás* című verse láttatja).

A víz, a levegő, a tűz mellett a föld az az őszanyag, arkhé, ősprincípium, „amin a láb megáll, / amiben elbújik a tiszta víz, (...) ami füvet és fát növeszt, / ami dagadó sár, szikrázó kő, / pergő homok, / amivé bomlanak a tetemek. / Ez lett a föld” – halljuk Mezey Katalin Jankovics Marcellnek ajánlott *A négy elem* című mítoszverséből.

A föld örök elszakadás és örök visszatérés, a körforgás felfoghatatlan paradoxona, a távolodás és közeledés, az otthonosság és elidegenedés állandó dilemmája. Lét és nemlét egymásból folyó kölcsönös feltételezettsége; „A földbe ember vettetett, / vérben csávázott holt mag. – / Szabadság, műveld földedet, / s teremnek majd e holtak” – írja Ratkó József (*Történelem*). S Farkas Árpád, hogy: „fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben, / ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk, / s e rögzös földre mégis visszatérnénk, / csak lábujjhegyen, halkan!: / apáink hűlő, drága arcán járunk” (*Apáink arcán*). És Erdei-Szabó István siratóénekeiben: „Apám elhánt csontjából építkezik a föld” (*Fénykép apámról*).

Az anyaföld, a földanya, a szülőtáj porát hordozzuk és annak porává leszünk. De a természet és az élet számunkra mégis a jelentéskereső emberi szemlélet, érzület, lelkeség által lényegül egységes és folyamatos, mitikus és

metafizikus szellemi áramlássá. A táj filozófiája a tárgyi összetevők egymásba sugárzása, szüntelen áttelekesítése, átspiritualizálódása által bontakozik ki – a róla értekező Georg Simmel nyomán is szólva, aki szerint „az élet olyan abszolút folyamatosság, amely nem darabokból vagy részekből tevődik össze, hanem önálló egység, de olyan, amely mint egész minden pillanatban más és más formában nyilvánul meg”; az élet „fundamentális, megkonstruálhatatlan tény”, s „minden pillanata maga az egész élet”.

A földi élet tehát egészében maga a megragadhatatlan misztérium, s már valóságos ontológiai alapja, a keletkezés és elmúlás primordiális szubsztrátuma, a természeti és természetfölötti mindenség is vonzások és taszítások kavargó misztikumában valósul át az ember által is fölérzett teljességgé. „Égalj és föld egyközel, / foglalátát tűzi fel, / messzét lásd és közelét, / magasát vond közelébb” – hangzik Tamás Menyhért lírai intelme *Hinni azt, hogy hihetünk* című költeményéből. Az ember pedig, ha mégoly gyarló is, és „se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre” (*Vállamon bárányos éggel*) – mondta Nagy László, aki a két összekapcsolódó, egymásba hajló ellentétpár drámai birkózását oratóriumba is foglalta (*Ég és föld*), s a hazatérésről így vallott: „Föld: ez a föld. A földről nézem, vagy ámulom az égről?” (*Jönnek a harangok értem*). Immanencia és transzcendencia evilági „unio mysticá”-ja tükröződhet még az istentiszteletre igyekvő és gyülekező egyszerű öregasszonyok viselkedésében is: „kapálástól megkérgesedett kezük súlya / kiegészett ölükbe hullott, fekete zsoltárukon / arany kehely, (...) teremnyi feketébe öltözött földanya / magába merülve töltekezett a Lélekkel” (B. Tóth Klára: *Földanyák*). Hierophánia, theophánia térsége mindez – amelynek profán gyökeressége a szentség és a numinozítás önkijelentésének terepévé lényegül át. Középpontjában a fölfelé nyúló és mutató világtengellyel: a lenti mélységekből az égbe szökő, így a végtelen emberi és emberfölötti szférákat kijelző építménnyel: a templomtoronnyal. A fentiek erői betörhetnek a mélybe és új életre kelthetik, sőt emelhetik fel a teremtő anyai matériát, a mindenekelőtti anyaföldet, a legősibb földistennőt: „Templomtorony hatol a földbe, / és Gaia anyánk megtermékenyül. / Szerelmesen fölkapja ölbe, / s fülébe duruzsol a jeges úr” (Oláh János: *Gaia anyánk*).

A föld és a föld hatalma titokzatos, varázslatos, az emlékezés és a jövősejtellem szubjektivitásával örökké áthatott létminőség. Életjelkép és haláljelkép egyszerre. „Sorsának összeállt vidékeit nézi az, aki meghalt” (Illyés Gyula: *Búcsúztató*). Mert „itt, földközelenben, / még az emlékezet is hatalmasabb. // De jó, hogy lent maradtam: / az életem itt el nem avulhat soha, / szeret engem a por, a földi árnyék, / a hant húsében zenélő bogár” (Csoóri Sándor: *Földközelenben*).

Bennünk van, mi is benne vagyunk, mégis egyszerre közel és távol tőle, elhagyva az elhagyhatatlant, s megtartva a megtarthatatlant. El nem érve az elérhetlent, alig is érve a megérthetlent.

Egy egész nemzedék, de egy egész korszak közérzetét is torokszorító szuggesztivitással fejezi ki Oláh János paradigmátikus vallomások költeménye, az *Elérhetetlen föld*. A talányossá légisítő esztétizis mélységdimenzióiban és magasságtávlatokban teremti meg a hiányérzet felkavaró atmoszféráját. A gyökérhűség, a szelíd-melankolikus ragaszkodás a szülőföldhöz – ehhez a metaforikusan-jelképesen a közösségi identitást a természeti őserkékekkel és az emberi őstudást hordozó világlátomással együttesen reprezentáló létezésszférához –: azonnal az elszakadás, s a visszatalálási remény és reménytelenség, a föld és az ég, a múlt és a jelen, az időiség és az időtlenség közötti lebegés lélekviszonyait is magával sodorja; így bizonytalanítva enigmatikussá (s ezzel artistikusan többértelművé) magát a versalany beszéd- és emlékpozícióját, s még a jövőképzeteket is programszerűtlen konfesszionális programossággal vibráltató eszmei és érzelmi hangoltságát, merengő, tűnődő egzisztenciális beállítódását is. Aki „hű marad a földhöz, az megmarad, annak *tartama* van”; aki pedig elidegenedik attól, azt az a vesztély fenyegeti, hogy „elveszíti az összefüggést lényének sötét, anyai, földszerű ősozával” – fejtegeti Carl Gustav Jung *Föld és lélek* című esszéjében. Itt a föld tartós viszonyítási pont: és nem a megtagadását, hanem a problematikussá vált élethelyzetek gyötrelmét demonstrálja archaikus-modern líraisággal az a szemlélődő fájdalom, amely veszteségeket, harmóniatöréseket, disszonanciákat is kénytelen immár elénk tárni, s amely a borongó emlékezés légkörében magát a személyiséget is az örök keresés létállapotához kapcsolja. Hol az ég, és hol a föld – ha mindkettő éppoly elérhetetlen, mint amennyire elérhető is? A valahai földbiztonság, a vágott gyermekkori őselmények pneumatikus teljességű hona miféle irányt jelez? A sajtó lélekvénylésekben feltoluló és feltorlódo emlékképek, vágyképzetek, a magáratalálásokat sóvárgó benső indíttatások merre vezetnek? Egyeztethető megőrzés és megújítás, azonosság és másság, kötődés és mindenségigényű, önteremtő átvalóulás: élet-halál ciklikusságban újjászülető végtörvényszerűség? Előre vagy visszafelé tart-e tehát az önmegfigyelés iránya? „Itt lakom a barnasisakos dombok oldalán, / mint egy ezüstbalta, olyan fehér a házam. // Kint esik az eső: az ágak között / meg-megbotlik, csontjai lehullanak a földre. // Én a szobámban ülök egy háromlábú széken, / körülöttem szerszámok porosodnak. // Gondolataimban, mint egy mély folyóban / lesüllyednek

az emlékezés roncsai” – hangzanak a visszarévedésre utaló önreflexió érzéki-
leg, szenzuálisan is kitapintható mondatai, hogy azután a múltba világító
emlékszilánkok az állandósulásban megigazuló világra-nyitottságot, kozmi-
kus messzenézést, egyetemessé tágított érdeklődést és szemléleti értékávla-
tosságot érzékeltethessék: „Nem volt a szívünkben semmi, ami kioltotta vol-
na // az évszakok roppant illatát, / míg verőfényes őszi napokon // a dombol-
dal száraz füvei közül / néztük a robogó fellegeket.” Ha az égi mozgás a
távoli, miért a föld az elérhetetlen? Ha pedig a föld is messzire száll a lélek
univerzumában, akkor miért oly révetegen rezignált az égbolt-magasságokat
is bejáró érzület? (Áprily Lajosnál – *Nyár* című szonettjében, az idők során a
pusztuló Erdély-szimbólummá vált marosszentimrei templomot is láttató ver-
sében – a hűség, a história, a „transsylvania hősköltemény” köti a lelket úgy,
hogy a tengerpart az „elérhetetlen”.) Amikor logikailag sokértelmű, az ihlet-
tett élményszerűségében szívenütő erővel visszhangzó jelentéstartalmak
zsonganak tovább, akkor képződik az a háttérmoraja a költeménynek, amely
magához vonz és lebilincsel, amely a profanitást a szakralizáció felé lendíti,
s amely így egyszerre rezdíti meg a humanitás és a rejtett divinitás (a paraszti
mélyvilág inherens mítosziságának) titokteli zenéjét és hangulathullámzását.
„Az *Elérhetetlen föld* az emlékezés és az azonosulás verse is egyszerre: össze-
köti a gyermekkor elsüllyedő, de még eleven élményvilágát a férfikor lehet-
séges élményeivel, s nem megtagad, hanem az örökké áramló történelmi-
természeti időfolyamban a folytathatóságot hirdeti. Az elérhetetlen föld pa-
radox módon egyrészt maga a megtalált, vagy még hitelesebben: a soha el
nem vesztett föld, másrészt viszont a maga elégikus hangvételével mégis az
elérhetetlenség szimbólumát állítja a vers a középpontba” – boncolgatja Vasy
Géza. Oláh Jánosnak ezek az igézetes tájrajzai – „Egyszer csak nincs sehohol a
régi kegyhely, / az őszi kertben pirosuló bogyók, / az ég fölöttem és a föld
alattam” (*Nem olyan egyszerű*); „Alattam a föld, / fölöttem az ég, / mintha
ugyanegy ítéletre várnánk” (*Óreg gyümölcsös*); „Az ég reszketően keresi a
földet” (*Visszafelé*) – pedig mintha már a mágikus realizmus esztétikumának
bizonyos jegyeivel is feltöltekéznének; olyan mozzanatokkal, amelyek a föld,
a természet, a régi vidéki magyar világ egészét képesek valamifajta különle-
ges opaleszkáló fényel bevonni. Olyan finoman éterizáló aureolával, amely
a lét valóságát a szellem együttes önértékeivé szublimálhatja. „Az igazság a
lét igazsága. A szépség nem e mellett az igazság mellett fordul elő. Akkor
jelenik meg, amikor az igazság művé válik. A megjelenés, mint az igazság-
nak a műben és műként való léte: a szépség” – ahogyan Martin Heidegger

definiálja. „Akár a hó, még esőmosta csönd pihent / az almafák hamvaskék lombjai alatt, / halk, ébredés-lehelte béke volt a kert, / zárt ablakok mögött zsongott a nap, / s fehér mezőkön át a szél, / a nap mezőiér’. / Én hallgatom. Gyerekkorom a fű / zenéje volt, és margaréták tengere. / Megfoghatatlan mélyű ízét keserű / bodza őrzi, fűzfa méze, kenyér bele. (...) Nyár, hajnali ég, én hallgatom, csak a szél, / csak az érintetlen porba ejtett faág / emlékezik, csak véletlen rajzokba fér, / ész el nem éri földem távolát: / – csöndes, műhely előtti kép – / a rögzös arcokét, / foszlott kötények, nyútt zsebek alatt / a megbúvó kezek repecskes partjait. / A spaletták mögött egy másik ég vakít, / sárkányként nyeli el a dombokat a nap” – szól a *Földem* című elégiájából. Különösen ennek a versremeknek a zsongító csendzúgása és dús emlékképeket egymásra rétegző borongása tudja olyannyira megragadóan érzékeltetni az egyszerre közeli és távoli, ésszel felfoghatatlan „hajszályökeres” föld bűvöletes vonzását és mágiáját, s intonációjában pedig az olyanfajta „zsolttárhangba bújtatott sámánmormolást”, amelyet a költő Határ Győző műveiben figyel meg. Nem véletlenül nyilván, hiszen maga is képes erre a megejtő hanghordozásra, a szenzibilitás efféle archaikus-modern átlényegítésére. S még legújabbán is mint egyik kedvenc költeményére emlékezik rá: „Kapáltam, kaszáltam, a kovácműhelyben segítettem. *Földem* című versemben mindezt a tőlem telhető legteljesebb pontossággal és érzékletességgel megírtam. Érdekes, hogy ezt a versemet egyetlen folyóirat sem közölte (...) aztán a versesköteteimből is kimaradt. A *Nagyító fény* című válogatott verseskötetemben jelent meg 1990-ben mintegy huszonöt év lappangás után.”

Az autentikus hagyomány tehát, legtágabb értelmezése szerint, nem zárja ki, hanem éppenséggel előhívja a létfilozófiai mélységek és magasságok legigézetesebb perspektíváit. A lírai metafora a metafizika elidegeníthetetlen része, a heideggeri tézis szerint a „metaforikus csak a metafizikán belül létezik”, s az ezt elemző-vitató-továbbgondoló Paul Ricoeur szerint végül is „beszéljünk bár a metafizika metaforikus vagy a metafora metafizikai jellegéről, azt az egyedüli mozgást kell megértenünk, amely a szavakat és dolgokat elragadja, túlviszi”. A bölcséletivé emelkedő tárgyi realizmus Serfőző Simonnál például a szikáran konkrét helyzetjelentések és a földgyökerű zsáner- és közelképek horizontját holisztikus mindenségvíziókká képes tágítani. A földközeli bensőség („mindmáig a szülőföld anteuszi talaja, élményvilága élteti” ezt – Cs. Varga István szavaival), tehát az intim, meghitt földszeretet a határtalanság kozmikus dimenzióiban is otthonra talál: „Árkok kanyarognak utánam, / kúsznak mélyedést. / Jönnek mindenütt a nyomom-

ban: / ne tévesszenek szem elől. // Várják, hogy aláhulljak, / az öles földmélyek, / hogy befogadjanak. (...) Osszam szét magam, / életem azok közt, / akiktől kaptam: / a mennytől és földtől: / akiké voltam. (...) Az égitestek maguk közé fogadtak. / A messzeségnek jó volt integetni, / megtáncoltatni a forgószelet, / jártam a sergős csárdást vele. / Az esők messziről megismertek. / Hátság domboknak társa voltam. / Itt lépdeltem a kor süppedékeiben, / de a csillagokig elláttam” (*Itt élnem*). De közben folyton számot vet az elviselhetlenné változtatottsága és széltiporsága miatt olykor kényszerűen hátrahagyott, de a lényegvalósága szerint mindig megtagadhatatlan szülőföld jelen- és jövőbeli sorsával, végzetével: „Otthonunk volt e táj. / Ahol a bozótkerítésen éjjelente / virrasztó madarak égették a lámpát. / Vércse-röpüléskor / kakas-sziréna szólalt meg a boglyán. / A mi fajtánk: parasztek sorsának / dombvonulata hurcolkodott itt / a síkságokon át. / Innen megyek én messze, / ha messze megyek. / Az ide vissza-utat már / minden égtájról ismerem, / nem téptem föl magam mögött, / s nem is teszem. / Ameddig a fák ellátnak, / kicölöpözöm idetartozásommal a tájat, / maradék hazámat. / Miközben az égből most eső száll, / elverve, mint a kotlós után csipogó port, / a széttúrt, beszántott tanyák / kihűlt szagát” (*Otthonunk: e táj*). S a szétfoslás, a veszendőség, az értéksorvadás érzetének és kifejezésének modalitása mindegyre az apokaliptikus rémképzetek szenzualitásával bővül; a fátumos és siratóénekszerű sorsbeszéd a végkifejletre figyelmeztető eszkatologikus vagy fojtottan prófétikus súlyosságával; a planctus a fájdalmas-balladás ítéletmondással: „Mivé lett, amiért megszakadtak / vénák, erek kidülledtek, izzadtak / rettenetes nekifeszülések? / Amiért a víz felfortt a gyomorban? / Csontokból a velő kiszáradt? / Amire a szombat ráment? / Nem pihent a vasárnap se? Amiért / görnyedt a szorgalom – mívé lett? // Ez a Déva vára ország lenne az? / Ez lett belőle? / Ami felépül estére, / leomlik reggelre? / E düledék haza lenne az / árokba borult útjaival? / Ellakott tájaival? // Ha eltemet e föld, / ez marad hátra, / sálam, a lobogó szél / odavetve egy csenevész fára, / ingem, az ég / a legfelső ágra? // Arcom a gondban / ezért szikessedett el, / szivárgok majd el / gyökérmélyi vizekben?” (*Itt élnem*).

De még az agyonpusztított szülőföld is mint őselv vagy őstörvény – Tamás Menyhért szavával –: „gyökér-bilincsbe zárva” tart („elmennem sej-haj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” – vallotta az Illyés nyomán is piramisainknak tekintett, „földkatedrálisoknak” nevezett kunhalmok közül Körmendi Lajos is; s hogy az elementáris hűség okán „e földről én el nem futhatok” – az erdélyi Farkas Árpádöt invokáló kárpátaljai Vári Fábíán László szentenciája,

apodiktikus axiómája szerint; rímelve a hajdani Veres Péter-i emfatikus-himnikus poétai kijelentésre, erre a mesterkéletlen és pátoszatlan empirikus érzékletességével együtt emelkedett írói credo-ra is: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a száksós pusztá, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldelő dombok földje – Magyarország”) – azaz megtart minket a szülőhaza, s talán az örökkévalóság számára. „Tartassék a föld, meg ne rángjon” – bár „nehéz a föld” (Ratkó Józsefet idézve), mint már Illyésnél is gyakran „csüggedt” és „kiszikkadt” ez a „nehéz föld”, s Buda Ferencnél is „alvó föld” a „tanya-haza”, a „tanyaország”. *Kötöz a húség* – ahogyan Kiss Benedek (maig sokakkal közös eszményeket valló) emblematikus verse köszönti legújabbban is Mezey Katalint: „S markolod a földet konok gyökérrel, / virágod fönt ének, lét-gyönyörűség, / s szállhatnak fölötted sorra az évek, / kötöz az életvágy, kötöz a húség.” S a táj pedig ugyanúgy, mint minden ezen a töredezetten kerek világon – az előbb is láttuk: a földmélyi gyökértől a virágos énekig –, kettős természetű: immanencia és transzcendencia együttese. „A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van és nemcsak látvány, hanem géniusz” – mondja Hamvas Béla. A táj antropomorfizáltan lélekszerű és a léleknek belső tájai tárulkoznak föl („koponyánk geoid alakú” – Utassy József: *Amerre a nap lejár*); „ez a föld hordja arcom vonásait” – írja Király László is (*Az én mezőim*), s ennek kapcsán pedig Láng Gusztáv, hogy a „szülőföld tehát egyszerre táj és történelem, az *időn kívüliség* és az *időbeliség* létkerete.” A magyar táj – Ferenczes István expresszív szóhasználatával: az „ordások tépte” táj – pedig ráadásul az örökös fenyegetettség és történelmi kiszolgáltatottság terepe. A személyes és közösségi létküzdelem fundamentuma. („Mert szent ez a föld”, a „hitet megőrzők”, az *Ágyúöntők földje* – Kovács Istvánnal szólva). A szétszaggatottság, a kifosztottság, a kisebbségiség sorsverése ellenére; akár az erőszakos elhallgattatásig („földdel tömik be a számat” – Kányádi Sándor: *Jönnek hozzám*) vagy a visszafordíthatatlan megsemmisülésig; mindennemű szorongatás, fenyegetettség: „földfogyatkozás” évadán is (Vári Fábrián László sugallatos vizionárius metaforáját használva). Mikor szemetes „hátsó udvarrá” gazosodik (Serfőző Simon: *Vidék, tartomány*), *Keseredik a föld héja* (Ágh István), *Árvaföldd*é kárhóztatódik, *Ég s föld között* „végidő romhalmazává” omlik (Buda Ferenc), amikor *Szemfedő földnek* látszik is (Utassy József), „gyászszalagos / kilométerkőnél” nézve (Ószabó István: *Állok szülőföldemen*), sőt amidőn Ratkó József látomásában „halóföld” (*Halóföldemen*) és „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz” (*Tánc*) – ahol a passió örök, „ahol a vér a föld” (Mezey Katalin: *Határa-*

ink). „Aki az élet pártján áll, néven nevezi a létontó, létromboló hatalmakat. S ha már számot vetett minden eshetőséggel, és vakító, gyötrelmes fényben látja, hogy nincs tovább, vigasztalásul még papírra vet egy evangéliumi szelídségű mondatot: 'Ameddig egyetlen gyermek is születik, addig van remény'. Igen, emberi értelemben mindaddig lesz remény. De akkorra már nemzeti közösségként megszűnünk létezni, és öröknek hitt, tavasz-zöld szülőföldünk véglegesen, végérvényesen abbamarad” – konstatálja Hornyik Miklós, Tari István versmetaforáját idézve: „abbamaradt szülőföld”. Mert gyilkosainknak, „nekik még mindig túl sokan vagyuk”, s „nyelvünket szeretnék elvenni még”, ahogyan a délvidéki Tari István írja felvidéki költőtársa, Kulcsár Ferenc köszöntésére: „Nyárfák hava köti össze Bácskát / Bodrogekkel az a bolyhos virágzás / Felvidékünket Délvidékünkkel / az a derűs áttetsző havazás / köti össze – kavargó égi kép! – / a vesztesek Délvidékét (mely a / győztesek Felvidéke) a vesztesek / Felvidékével (mely a győztesek / Lentsége, Alvidéke, / Délvidéke) (...) A győztesek nem írnak verset: / közpénzt osztogatnak, politizálnak / és a hadisákmányt szokták fölélteni / lustán, kimérten, ingyencekké válva / A költők, a vereség anyagának / legjobb ismerői, nyárfák havának / megszállott összekötői (...) táguló körvonalak égő rajzán / ártéri erdők pajzán titkait / fürkésző kisebbségek, a szélek / fölragyogó hontalanságát írók / nyelvükben otthonukat keresők / 'vércsesereg zúgatja a levegőt' / nyelvüket orgonaként búgatók / bevert szájából csurgó anya-szók” (*Világillatban*). S a „töredék-hazácskák” legfőbb üzenete: nekünk múltunk van, másnak jelene. S jövője kinek? Mert a merülő földrészt, a süllyedő magyar Atlantiszt sirató Reményik Sándor után például Gál Sándor lamentációja (*Új Atlantisz* című versében) is ekképpen árad a „bénuló nyelvű” vidékről: „süllyedek alá / együtt a fákkal együtt a tűzzel / együtt a lóhorkanásos messzességgel / imbolygó szívű temetőkkal / két lábon álló halottakkal / atlantisz-sorsú nemzetekkel / velük együtt le a mélybe / le a végső némulásba (...) alattam nem föld a föld / felettem nem ég az ég”. S mert „Valóban mélységes / mély a múltnak kútja, / és a jövő tornya / máris fáj a földnek” (*Az alagút végén*) – hallhatjuk Vári Fábrián Lászlótól úgyszintén, aki (Elek Tibor róla szóló összegzését idézve) folyvást „a romlással illúziótlanul szembenézve” birkózik mai démonainkkal. Az ismétlődő sorscsapásokat nála a jégverés is jelképezi; a demográfiai túlélés és fennmaradás – e szent ügy – apostoli hirdetőjének, Fekete Gyulának dedikált *Jég és korbács* így tanúskodik erről: „Kosárba szedtem / a dáliafejeket. / Felírtam rendre / minden veszteséget. / Hivatásos hóhért / mért tartunk, Uram? (...) Nekem ezer éve / itt fogan az étel – / a fekete földben / és az almafán. /

S ha néha megsorozod / durva jégsöréttel, / foghatja ősz fejét / sírjában apám.” A kárpátaljai költő lírájában Görömbei András méltatása szerint „együtt él az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága”; „fájdalmában is méltóság van, és gondolati erő, erkölcsi bátorság”; „sűrű szövésű versbeszéde összetetten világítja meg történelmünk kegyetlen helyzeteit”. „Az *Elérhetetlen föld* költőitől pedig azt tanulta meg, hogy a versnek – ’azon túl, hogy mások helyett beszél – kivételesen szépen kell szólnia, mert csak így érdemel figyelmet’. Az ő versei kivételesen szépen szólnak, és a kárpátaljai magyarság történelmi és mai léttapasztalatát egyetemes értékűen fejezik ki”; „verseiben egyszerre vagyunk otthon Ugocsában és a Mindenség színe előtt.” „Te magasba menekült Haza!” – invokálja riadozó reménnyel is a védő, oltalmazó, átmenthető biztonság nemzeti szellemét a költő (*Te magasba menekült*), az illyési szállóigékre emlékeztetve, azokból táplálkozva („Homlokon lóhatnak, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” – *Haza, a magasban*) – Döbrentei Kornélnak szóló ajánlással. A morális szövetségerősítés jegyében. Egy olyan lírikust szólítva, akinél az „örökös nekifeszülés életprogramja (...) a tragikus elrendeltséggel szembeni méltóságot hivatott megjeleníteni” ugyancsak (az értelmező Papp Endre megfogalmazásában). Végigtekintve az ősi magyar vidékeken Döbrentei is a szakadatlan veszedelemre mutathat csak rá: „fölrémlik Dunaszerdahely, / s a szlovák-brutál nyelvtörvény / a magyar szó ellen törvén. / S gyötör bánat, mert a Bánát, / – búzaként terem ott pribék –, / szívünk élesített gránát, / ó, tusz-végzetű Délvidék, / hol testvéreink verik rég / büntetlenül. Európa / – szokása századok óta –, / bambán bámul. Idióta? / Vagy okos, tudja, nem elég / éhhel érzi, nem, nem, soha / veszésünk irama, foka, / mi visszaüt: gyengeség, / szívük helyén bankszéf dobog / ütemére öl a robot, / s attól kódís Magyarország, / hagyja, kincsét elorozzák / pénzkupecek, s elődeik / mocskos trükkjét erőltetik, / pusztulásunk megokozzák, (...) durván bőrünk alá túrnak, / erszénye a kengurúnak / szerényebb, mint ezek zesebe, / vércsöppjeink belémúlnak / uzsora-vad hitelekbe, / veritékünk kamat rajta, / és e banda csak behajtja, / túrjuk ezt is főlehajtva. // S védtelen a Kárpátalja, / Isten malma, ördög malma, / irgalmatlan kő porlasztja, (...) Csángóföld is odahagyva, / mint a megtagadott gyerek, / besorolva lelenc-sorba, / mert anyja mostoha, condra. (...) Vész el a lelkiismeret, / sorvadt vérvonal a Szeret” (*Gyalogtűkéek dicsérete*). „A magyarság területi hovatarozástól független vagy azt felülíró egységéről legmarkánsabban” ebben a rapszodikus poemájában fogalmaz Döbrentei Kornél – amint azt Medvigy Endre is megállapítja.

Az *Elérhetetlen föld*, a Kilencek 1969-es gyűjteménye után a Hetek költőinek Jánosi Zoltán szerkesztette új antológiája (2001) Buda Ferenc paradigmaticus versét emeli címadóvá: *Más ég, más föld*. S ez megint az egyre tovább problematizálódó változások és a rendre csak ijesztőbb (mert szervesetlen) hagyománytörések tüneteire utal, korjellemző hangulattal és gondolatfutamokkal. És csaknem fél évszázaddal az *Elérhetetlen föld* után, 2014-ben szatmári és partiumi alkotók viszont szintén beszédes – a gondolati és topikus rájátszás ezerértelműségét jelző – címmel szerkesztik meg antológiájukat (a huszonöt éves Kölcsey Társaság jubileumán): *Ugyanaz a föld*. S ebben költemények sora tudósít vidékek, falvak, tanyák folytatólagosan szomorú elöregedéséről és végleges kihalásáról. Oláh András egyik versében: „csak a vékony sávban kikopott fű / emlékeztet még az útra / a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol a tanya állt most romok: / ami használható volt szét-hordták rég / a tetőcserepet gerendát léceket / csüggedten lógatja törött szárnyát az ablak / a kemence is horpadt háttal / támaszkodik a megroggyant falnak / s ott hever kitakarva meztelenül / mint küret után egy véres női test” (*pusztulóban*); s egy sajtó sóhajtással és fohással Kölcseyt idéző másik pedig így szól: „szánjad ó sors szenvedő hazámat / a dicső nép többé nincs jelen / méreg ég és ömlik mély sebére / a büszke márványon kihál a csudált név / fű lepi a sírt és szívborzasztó kétes messzeség” (*jövendölés túlpartról*). De az utolsó hang talán mégis, mindennek ellenére, ösztönös életjelet ad a küszködő, vergődő szegénység és nyomorúság, a szívbemarkoló töredelem – s a roncsársadalom – mélyvilágából; a fiatalabb Nagy Zsuka versében „régí presszókból kidobott színes / műanyagszékeken ül a vidék // csirkét etet malacot ahogy dédszülők / életéből örökölte a sejtmemóriába // a földet meg kell művelni ez a parancs / csak azért is élni nem koldult nem kéregetett // önérzetes élet a távolban templomtorony almafák / csongorok tündék ördögök boszorkányok lakják // megpihennek színes műanyagszékeken / élnek ahogy tudnak egy ország helyett” (*bicikliút műanyagszék*). A magyarság életet kér, némán is életért könyörög – a kő alól, a föld alól, a szó alól.

A fájdalmas szülőföld ezért tehát mindig köt és összeköt. Összeköt a bennünk és a fölöttünk húzódo örök értékekkel.